

EGYED ÁKOS

KÖVÁRI LÁSZLÓ PETŐFI SÁNDORRÓL



A magyar irodalom és emlékezetünk számára nagyon fontos az, amit Kővári László történész-ként mondott a költőről: „Az ő szavára esküdött, sereglett a trikolor alá a '48-as fiatalság; adjunk hálát a magyarok istenének, melyre esketett, hogy Petőfit, ezt az igaz magyar lelket teremtette, s ifjú fejét a halhatatlanság glóriájában hagyta az utókorra”.

Kővári László a 19. század egyik legkiemelkedőbb magyar történetírója volt. Tordán született 1819-ben.¹ Előszeretettel foglalkozott az erdélyi kérdésekkel, részt vett, haditudósítóként² az 1848–1849-i forradalomban és szabadságharcban. Tapasztalatait később feldolgozta történeti munkáiban: az *Okmánytár az 1848–49 erdélyi eseményekhez, Erdély története 1848–49-ben* című köteteiben. Kővári 1848–49-es főbb munkáit újra közölte Somogyi Gréta és Hermann Róbert egy kötetben.³ Később, amint alább látni fogjuk, visszatért emlékirataiban a '48-as kérdésekre. Szeretném hangsúlyozni, hogy Kővári László *Erdély története 1848–49-i* című munkáját eredeti megjelenésétől (1861) használja a történetírás, mert jó összefoglalója a forradalom és szabadságharc erdélyi eseményeinek.

Kővári különösen Erdély helyzetére összpontosított azért, hogy „a reform és az unió által kapandó kormányrendszer kellő figyelembe vegye”.⁴ Ő a régi feudális rendszernek majdnem olyan radikalizmussal kívánt véget vetni, mint Petőfi Sándor. Ebben a költő és a történész egymásra talált. Elég ezzel kapcsolatban idézni Kőváritól az *Arisztokrácia ügyében* című írást, amely az általa kiadott *Ellenőr*-ben jelent meg 1848. július 4-én, a 35. számában. Ennek ihletője,

véleményem szerint, Petőfi Sándor *Dicsőséges nagyurak*⁵ kezdetű verse lehetett. Ezt Petőfi 1848. március 11-én írta, tehát a magyar forradalom kitörése előtt, ami természetesen nem volt akadálya annak, hogy Kővári ismerje és felhasználja.

Amikor Kővári a forradalom történetével kezdett foglalkozni, természetesen az 1848-as magyarországi márciusi napokhoz nyúlt vissza. *Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira* című írásában a pesti eseményeket így foglalta össze: „Csaknem egyszerre érkezett a más hír, hogy Pesten március 15-én az ifjúság, hogy gyorsítaná a rest időt, lelkesedését szárnyra eresztette. A presuntív fővárost magával ragadta. Az ifjabb írói nemzedék, az úgynevezett tízek: Petőfi, Jókai, Tompa, Pálffy, Pákh, Obernyik, Bérczy, Degré, Kerényi, Lisznyai – a mozgalom élére vetették magokat. A budai Bastille-ból Táncsicsot, az irodalmi foglyot kiszabadították. Petőfi rögtönözte a »Talpra magyar«-t. Falragaszban szövegezték a korszellem kívánalmait. Széttörve a sajtó bilincseit, megrohantak egy nyomdát. S szikraként dobták a tömeg lelkébe. A tízekből egyedül Jókainak adta meg az ég, hogy velünk jubiláljon. Belőle láthatjuk, mit vesztettünk Petőfi korai halálában.”⁶

Aztán az erdélyi események felidézése következik (meg kell jegyeznünk, hogy 1848. március 21. ugyanazt jelentette Erdélynek, mint március 15. Magyarországnak): 1848 március 20-án este „A nép és fiatalság zászlót és fáklyát ragadva bejárta a várost, élteté a nádort és a minisztereket, s végül a ref. kollégium elébe gyűlt, hol a kinevezett miniszterek képei ki valának világítva. Itt valaki elkezdé Petőfi Sándor Talpra magyar-ját szavalni; a tömeg, mely perc előtt egész hánykódó tenger volt, hallgatag lett; s mikor a szónok lelkesítő dalának már felére haladt: a refrént – a rabság elleni esküt – minden vers végén harsányan utána mennydörgé. Erre Kolozsvárt, Erdély minden városát, s magyar faluját elönték a nemzeti lobogók. A középületekről a kétféjű sas eltűnt, lobogó lengett minden városházáról, lobogó a faluk tornyáról, a nemzeti színek a hont mintegy felvirágozták.”⁷

Érdekes a szabad sajtó megszületése is. 1848. április elején, amint maga írta, ő és Tilts János lapkiadó az erdélyi Guberniumhoz fordult egy politikai lap kiadása érdekében. Az *Ellenőr* című lapról volt szó, amely végül cenzori ellenőrzés nélkül jelent meg 1848. május 2-án. Ez lett a szabad sajtó születésnapja Erdélyben.

A következőkben Kővárinak két olyan közleményével foglalkozom részletesebben, amelyeket csak kivételesen használ a történetírás. Az egyik címe, amint már előbb is szó volt róla: *A márciusi napok civilizationk keretében*. Az írás alapjául szolgáló előadás megtartására az Erdélyi Irodalmi Társaság kérte fel. Ez a társaság 1898. március 3-i díszülésén hangzott el Kolozsváron, közleményként pedig az *Erdélyi Múzeum* 1898. III. füzetében jelent meg.⁸

A másik előadás címe *Tanálkozásaim[!] Petőfivel végnapjaiban*. Ez a munkája a szerző: *Erdély története 1848–1849-ben* című kötete bővített kiadása függelékében jelent meg.⁹

Lássuk először *A márciusi napok civilizationk keretében* című előadást. Saját bevallása szerint ő megtiszteltetésnek fogta fel az Erdélyi Iro-

dalmi Társaság gesztusát, azt, hogy őt öregen, „fehér hajjal” is felkérték emlékezései előadására.

Előre szeretném bocsátani, hogy Kővárit mélyen áthatotta Petőfit állásfoglalása a forradalom és szabadságharc kérdésében, és idézi is: „Rabok voltunk mostanáig, kárhozottak ősapáink, kik szabadon éltek-haltak, szolgaföldben nem nyughatnak.” Kővári ehhez hozzáteszi: „Talpra magyar!”¹⁰ A történész, visszatekintve a múltra, azon véleményen volt, hogy „ezer éven át minden században el kellett kiáltanunk: a talpra magyart, de ily alkalmas időben, ekkora sikerrel soha sem kiáltottuk”.¹¹

Kővári fél évszázad múltán is úgy látta, hogy a forradalomnak és szabadságharcnak be kellett következni, hiszen erre a magyarországi és erdélyi helyzet megérett, s mert Európa több országában is forradalom bontakozott ki, amelynek kitörését a történeti fejlődés törvényszerűsége elősegítette. A szabadságharc által a magyarság minden más nemzetnek példát mutatott a szabadság kivívására. Mivel történelmi fejlődés törvényszerűségére hivatkozott, valószínűnek tartom, hogy ő kapcsolatba kerülhetett a pozitívizmus jelenségével, ami nem kis hatással volt a magyar tudományos történetírás fejlődésére.

Ennek jele volt az is, hogy ő a forradalmat a civilizáció keretében fogta fel. Úgy vélte, hogy a *civilisatio* „Az a teremtő erő az emberben, mely a kőből kicsalja az ércet, vasat, s abból órát teremt, s belé életető erőt lehel: folytatás a teremtésnek, mely a természet kezéből átvett plantákból bevirágozta a földet s paradicsomi állapotból az embert családí, társadalmi s állami functio teljesítésére kiképezte, melylyel szemben már a természeti ösztön fentartotta, hogy a civilizatio bennünk az embert meg ne semmisítse.”¹² Több mint érdekes, hogy ez a gondolat most, a 21. században kezd előrbe kerülni.

A magyar történelem nagy eseményeit is megidézi: a civilizáció keretében vette fel a magyarság a kereszténységet, fogadta el az állam eszméjét európai formában. Az európai civilizáció egy másik rendszere a feudalizmus, amelyet átvett a magyarság, ami a földet és társadalmat a hűbérrendszer kötelékébe bevonja, a népet osztályokra bontja. A márciusi napokban a magyar forradalom ezt a rendszert, a feudalizmust támadta meg. Gondoljunk a jobbágyfelszabadításra, a társadalmi jogok kiterjesztésére.

Ugyanakkor 1848 egy nagy magyar szabadságharc sorozatba illeszkedik bele: „Bocskai kitűzte a nemzeti lobogót, megkezdte forradalmaink sorozatát, felvettük a betörni akaró abszolutizmus ellen a harcot, mely kisebb-nagyobb szünetekkel századokon át 48-ig folytatódott.”¹³ Ekkor alakultak ki, előzmények nyomán, a '48-as eszmék, amelyeket a *Nemzeti dal* s a 12 pont fogalmazott meg. Ezek az eszmék lelkesítették a népet és az ifjúságot, ennek eredményeként megszületett a '48-as alkotmány. Mindezt csak akkor, s csak úgy méltathatjuk, úgy „*áldhatjuk kellőképpen*”, ha azokat az európai civilizáció s alkotmánytörténetünk keretébe helyezjük. Kővári ennek megfelelően járt el: végig ment a civilizáció történetén s benne a magyar történelem különböző szakaszain.

„Civilizationk egy új eszméje, hatodik, s talán legáldásosabb eszméje: a liberalizmus. A szabadság, egyenlőség, testvériség alapjára visszatérés

érzelme, gondolata. Neve kezdetben renaissance, majd reformatio, míg aztán kétszáz év előtt, éppen a negyvenes években, talán éppen 48-ban [...] absolutismussal szemben felveszi a kesztyűt [...]

Mit is kért a magyar forradalom?

Nem kértünk egyebet, mint az európai civilizáció vadtvöisei eltávolítását. Mit a feudalizmus hozott reánk, a föld felmentését az úrbériség, az ősiség békója alól; a feudalizmustól feltagolt társadalom és nemzet egyesítését a jogegyenlőség, közteherviselés alapján, absolutizmus kezéből nemzeti nyelvünket; az ország egysége helyreállítását az unió által; az ország önállóságának elismerését a nemzeti színek, nemzeti címerünk kitűzése által; ősi alkotmányunk rég letett elveinek a parlamentarizmus formájába átöntését, mi annyit tesz, úgy mint hajdan volt, képviselőket, felelős kormányt s ennek ellenőrzőjét, a szabad sajtót. S mert mindezen kívánságunk három nap alatt teljesült, a márciusi napok egyetértése, fényes sikere páratlan történetünkben. Sőt több, páratlan a világtörténelemben, mert nincs nemzet, mely a középkorból, a rendi állás kapcsából vér nélkül kibontakozott volna.

Ezért dicsőítjük mi az 1848-ki márciusi napokat. ¹⁴

Egy másik jelentős írása Kővárinak ez azt a címet viseli, amint már említettem, *Tánálkozásaim [!] Petőfivel végnapjaiban. (Felkért felolvasás Petőfi halála 50 éves tordai ünnepén)* Petőfi szavait idézve kezdi visszaemlékezéseit:

„Fordulj meg, jer velünk. Halála előtt huszonnégy órával ezek voltak Petőfi utolsó szavai hozzám. S azzal porzott utána az országút. [...] Forradalmi emlékeimből nincs ennél kitörölhetetlenebb.”¹⁵ Petőfi utolsó napjairól nagy irodalom keletkezett. Többen hivatkoztak Kővárra, de ő nem szólt ezekhez hozzá. Az viszont jólesett neki, hogy keresték, s nem nyugodtak bele, hogy véglegesen eltűnt. Ehhez hozzáfűzi Kővári, hogy sokan nem ismerték Petőfit; volt olyan is, aki „Petőfi szellemvilágának se volt ismerője”.¹⁶ Ezért „Petőfi dicső emléke megköveteli, hogy aki végnapjairól ír, beszél, visszahelyezze őt abba a korba, melyben az élt neki már csak a Golgota útja, az élet terhének keresztjével. Benne az akkori fiatal-ság, az akkori magyar, az akkori magyar költő volt megtestesülve.”¹⁷ Vissza kell helyezni abba a korba, amelyben élt.

Kővári valóban azt teszi, amit mondott. ami kiderül a következőkből.

„Holnap lesz ötven éve, július 30-án délelőtt, Vásárhelyről félóránnyira a vízvázalasztó lejtőjén, a Vácmányon felfelé porfelleget látok: belőle négy kocsis robogása bontakozik ki [...] az első kocsiban Bem ült Lőrinczi József századosal, a másodikban Pütkösti Gergely és Gyalókay Lajos századosok; az utolsóban Kurz Antal, Bem titkára Petőfivel, akiért e körülményt részletezem. Amint Bemet felismertem, s Kurz négyesét megpillantottam, »lassítsd megállj«. Mire Kurz és Petőfi szintén megálltak. Hová mentek? Keresztúrra. Fordulj meg, jer velünk, szól reám Petőfi. Fáradt lovakkal úgy sem győzném veletek. A viszontlátásra; s azzal Bem után robogtak. Kurz honvéd őrnagy ruhában, Petőfi vászon nemzetőri zubbonyban, szürke kalappal. Bármit írjanak, mint egykori feljegyzést és szövegezést, e jelenetet most is fenntartom. Mintha most is láthatnám, hallanám őket.”¹⁸

Tehát Kővári pontosan emlékszik arra, hogy Petőfi felszólította: „Fordulj meg, jer velünk.”

Kővári arról sem feledkezett meg, hogy augusztus elsején keresték, s felidézi az elhangzott kérdéseket: „Hová lett, háová lett Petőfi? Miért is jött ide a vész torkába? Miért kellett éppen Erdélyben elveszni[e]”, szállt ajakról ajakra.”²⁰ Az 1861-ben kiadott könyvében írta: „Ide nemzetőri ruhában s szekerrel jöven, gyalog nézte Fejéregyházáról hosszasan a csatát, mely amint egyszerre felbomlék, ő is futott: hol az út Fehéregyházáról Héjjasfalvának a hegy alá kanyarodik, s emlékoszlop emelésére oly szép rétség van, a hegyre akart felkapni Dános felé, a hegyoldalón akkor török-búza zöldellt, itt vérzett el kozákok fegyverétől.”²¹

Ne maradjon ki a *Neue Temesvarer Zeitung*ban közölt cikk se, amely egy osztrák összekötő tisztől, August Heydte őrnagytól származott, de tolmácsolásában Kővári az eredetileg németül megjelent cikket maga elképzeléseihez is hozzáidomította, mert a *Temesvarer Zeitung* cikke az ő elképzelését igazolja. Ezt Dávid Gyula és Mikó Imre ismertette.²² Rövidre fogva: két tetemről beszélt Kővári a temesvári újságcikk szerint, az egyik akár Kurz is lehetett, a másik mellett iratok feküdtek.

„A halott hátán feküdt, halálát dzsidaszúrás okozhatta, mellén vértócsa volt.” Amint Kővári leírja, a „tetem közép nagyságúnál kisebb és sovány, sárgás arcbőrrel, fekete bajsz, hegyes szakállal feküdt előtte. Kabátja, csizmája hiányzott, rajta finom ing s fekete nadrág volt.”²³

Az iratok báró Kemény Farkas és báró Stein jelentései voltak, „saját iratai a kabátjában lehettek, mit a seregbiztos szerint a kozákok vittek el”. Dávid Gyula és Mikó Imre szerint Kővári nem említett meg két fontos dolgot: hogy Kemény Farkas Gálfalvánál állt 6000 emberrel, és parancsra várt, a másik: „Az utolsó papírok alatt azonban zsinigre fűzve babérkoszorúk és magyar rendjelek feküdtek.”²⁴

Igaz az is, hogy Kővári az 1848–1849-es forradalmiságától a kiegyezés-párti Deák Ferenc támogatója lett, amiről ezeket írta: „A magyar nem forradalmár. Vére nemesebb, alkotmányos lelke iskolázottabb, géniusza bölcsőbb, mint hogy a sorsot kihíjja, hazáját, nemzetét kockára vesse.”²⁵ Ezt azonban jóval a kiegyezés után vallotta, de mégsem tagadta meg a forradalom eszméit: „De ha, kihíjják, a költővel felsóhajtja: »kinek drágább rongy élte, mint a haza becsülete«, tehát élt benne Petőfi legforradalmibb verse is, akkor, amikor „Európának még fogalma sincs a mi haza-, faj és szabadság szeretetünkről, arról [...] az érzésről, hogy ősei örökét élete árán is unokáira hagyhassa.”²⁶

Foglalkoznunk kell azokkal az írásokkal is, amelyek Kővári lapjában, a *Korunkban* jelentek meg a 19. század hatvanas éveiben. Igaz, hogy ezeknek nem Kővári volt a szerzője, de a lap tulajdonosaként és főszerkesztőjeként jóvá kellett hagynia közlésüket a lap hasábjain. Az ellenforradalmi rendszer (1849–1861) első időszakában ilyen, Petőfit dicsőítő vagy legalább elismerő közlemények nem jelenhettek meg már csak a cenzúra miatt sem, de ahogy a rendszer szigora enyhült, és a kiegyezés kezdett körvonalazódni, gyakran kerültek be a lapba ilyen írások is. Azonban némi óvatosságot is megfigyelhetünk. Erre talán a legmeggyő-

zőbb példa az az a közlemény, amelyet eredetileg a *Debatt* című német lap közölt. Ezt átvette a magát V. Á. szignóval jelölő magyar újságíró. A cikk bevezetője így hangzik: „Magyarország legnagyobb költőjéről már sokat írtak a német lapok, de mint egyik bizonyosságát a magyarok iránti érdekeltségnek, érdekesnek tartjuk hű fordításban áttenni azt mit egy honunkban kevés ideig tartózkodott német ír Petőfiről.”²⁷ Az írás végigkíséri Petőfit életét, s arra a következtetésre jut, hogy „a 48–49-ki évek történése Petőfi dalai nélkül Magyarország történetét nem írhatja meg”.²⁸

Egy másik terjedelmes cikk Petőfit mint drámaírókat mutatja be a *Tigris és hiéna* című drámája alapján.²⁹ A szerző nem viszi túlzásba Petőfi drámaíró képességének dicséretét, sőt abból indul ki, hogy a magyar irodalomban „jelentéktelen” az, amit ebben a műfajban hátrahagyott, mégis kiemeli „azon eredetiség, s önállóság mely még drámai működését is jellemzi, és a Petőfi név megérdemlik, hogy ez oldalról is tüzetesebben vizsgáljuk”.³⁰

A magyar irodalom és emlékezetünk számára nagyon fontos az, amit Kővári László történészként mondott a költőről: „Az ő szavára esküdt, sereglett a trikolor alá a ‘48-as fiatalság; adjunk hálát a magyarok istenének, melyre esketett, hogy Petőfit, ezt az igaz magyar lelket teremtette, s ifjú fejét a halhatatlanság glóriájában hagyta az utókorra”.³¹

■ JEGYZETEK

1. Meghalt Kolozsvárt, 1907. szeptember 25-én.
2. Hermann Róbert: *Kővári László és a szabadságharc hadtörténései*. In: Somogyi Gréta (s. a. r.): *Kővári László: Erdély 1848–1849-ben*. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Bp., 2014. 13–44.
3. Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben*. Bp., 2014.
4. Ellenőr 1848. április 11.
5. Petőfi Sándor: *Összes költeményei*. II. 294–296.
6. Kővári László: *Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira*. Lásd Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben*. i. m. 439.
7. Uo.
8. Erdélyi Múzeum 1898. III. füzet. 129–137.
9. Kővári László: *Tanálkozásaim Petőfivel végnapjaiban*. In: Kővári László: *Erdély története*. Bp., 2014. 477–481.
10. Erdélyi Múzeum 1898. XVI. kötet. III. füzet
11. Uo.
12. Uo.
13. Uo.
14. Erdélyi Múzeum 1898. XVI. kötet. III. füzet
15. Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben*. i. m. 477
16. Uo.
17. *Tanálkozásaim Petőfivel végnapjaiban*. Lásd Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben*. i. m. 477.
18. Kővári László: *Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira*. 480.
19. Uo.
20. Uo.
21. Kővári László: *Erdély története 1848–1849-ben*. i. m. 220.
22. Dávid Gyula – Mikó Imre: *Petőfi Erdélyben*. Buk., 1972. 291.
23. Uo. 292.
24. Uo.

25. Lásd Kővári László: *Erdély története 1848–1849-ben.* i. m. 475.
26. Uo.
27. Lásd Korunk tárcája 1865. szept. 10. 36. sz.
28. Uo.
29. Korunk 1865. január 22. 10. sz., valamint a január 25., 27. és február 3. számokban.
30. Uo. 1865. január 22.
31. Kővári László: *Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira.* In: *Uó: Erdély 1848–1849-ben.* i. m. 481.

